

NIKLAS LUHMANN-EMLÉKSZIMPÓZIUM BUDAPESTEN

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Filozófiai Tanszéke rendezte meg 2000. szeptember 15–16-án az első magyarországi Niklas Luhmann-émlékszimpoziumot német vendégprofesszorok közreműködésével. A rendezvény fővédnökségét a Német Szövetségi Köztársaság budapesti kultúrattaséja vállalta, szponzor a kölni Fritz Thyssen Alapítvány volt. A nem túl ideális időpont ellenére (az akadémiai év kezdete) mintegy harminc németül is értő szociológus, jogász és diák jött el (a szimpózium nyelve német volt), többségükben az ELTE Jogi Karáról, amely úgy is tekinthető, mint a magyarországi Luhmann-kutatás központja, és a Pázmány Péter Tudományegyetemről. Sajnálatos, hogy a meghívások és a hirdetések ellenére sem a Magyar Szociológiai Társaság, sem a szakfolyóiratok képviselői nem voltak jelen. Úgy tűnik, hogy a magyar szociológia még nem mérte fel Niklas Luhmann rendszerelméletének jelentőségét. Elméleti síkon a francia poszt-moderne (Lyotard, Derrida, Foucault) vagy az angolszász „globalisták” (Wallerstein, Giddens, Granovetter) nagyobb érdeklődést váltanak ki, mint az a Luhmann, aki a modernség, a globalitás és a világtársadalom autopoetikus és konstruktivista elméletével új perspektívákat nyitott meg a társadalomelméletben.

A szimpózium programja a luhmanni életmű magyarországi fogadtatását és fő alkotóelemeit: a világtársadalom-elmélet, a jogfelfogás, a gazdaságelmélet és a rendszerelmélet alkalmazásának lehetőségét, a szociális munka tudományban való megjelenését, valamint Richard Münch kritikáját tartalmazta. A cél az volt, hogy a magyar társadalomkutatók szakmai közössége bepillantást nyerjen a hihetetlen gazdag luhmanni életműbe. Ezt az előadók úgy kísérelték meg, hogy témájukhoz alapul vették egy-egy könyvét, a hatkötetes *Szociológiai felvilágosítást*, utolsó főművét, a *Társadalmak társadalmát*, a jog és a gazdaság funkciórendszereit elemző műveit és a szociális munka tudományának elméleti alapozásul szolgáló írásait.

Von Wagner követtségi kultúrreferens megnyitó szavaiban hangsúlyozta, hogy a rendszerváltás óta a magyar-német akadémiai cserekapcsolatok bővültek, a németországi magyar ösztöndíjasok száma megnégyszereződött, a jelenlévők közül sokan Humboldt-ösztöndíjjal Németországban tartózkodtak. Luhmannt aposztrofálva kijelentette: reméli, hogy ez a szimpózium „pozitív irritációt” vált ki a magyar tudományos életben.

Karácsony András, a vendéglátó Filozófiai Tanszék vezetője üdvözlésében nem tartotta véletlennek, hogy egy jogi fakultás rendezte meg az első Luhmann-konferenciát Magyarországon. A jogásként induló, jogszociológiát gyakorló Luhmann a normatív és a kognitív elvárások egyszerre stabilitást és változást generáló jogrendszerének példáját vetítette a szociális rendszerek elméletére. A luhmanni elmélet magyarországi recepciójában az ELTE professzorai – legelőször Kulcsár Kálmán – jelentős szerepet játszottak. Az elmúlt évtizedben Luhmannt szisztematikusan a miskolci egyetem szociológiai és az ELTE jogi fakultásán tanították.

Ezt követően Bangó Jenő, az aacheni Katolikus Szociális Főiskola nyugalmazott szociológiaprofesszora és a Johann Gottfried Herder Alapítvány magyarországi „senior lecturer”-je mutatta be az előadókat, röviden ismertette tudományos pályafutásukat és fontosabb publikációikat. A három magyar és a négy német előadó mindegyike személyesen ismerte Luhmannt, tanultak nála, interjúra kérték fel vagy kongresszusokon találkoztak vele.

Az első előadást Karácsony András tartotta. Előadásának témája Niklas Luhmann magyarországi recepciója volt. A magyar társadalomtudományi viták központi kérdése a modernizáció volt a nyolcvanas években. Nem annyira az amerikai modernizációs elméletek elemzése, inkább a modernizáció politikai relevanciája került előtérbe. A luhmanni rendszerelmélet „veszélytelennek” tűnt, mert egyrészt elvontsága miatt csak kevés kutató számára volt hozzáférhető, másrészt ideológiakritikája nem érintette a marxizmus területét. A magyar szociológiát – a fordítások tanúsága szerint – jobban érdekelte Habermas kapitalizmus- és társadalomkritikája, mint a luhmanni rendszerelmélet. A magyar tudományosságot a rendszerváltás óta különösen az angol-amerikai és francia-orientáció uralja. Rorty- és Derrida-könyvek jelentek meg magyarul, mialatt Luhmanntól csak időnként fordítottak rövidebb szövegeket. Az első Luhmann-könyv fordítására, a *Szerelem – szenvedélyre* 1997-ig várni kellett. A jeget talán a Karácsony szerkesztésében megjelenő 1999-es szöveggyűjtemény (*Látom azt, amit te nem látsz*) fogja megtörni.

Rudolf Stichweh, a bielefeldi egyetem szociológiaprofesszora Luhmann *A társadalmak társadalma* című utolsó, még életében megjelent művét elemezte előadásában. A funkcionálisan differenciált társadalom csak világtársadalom lehet, ahol a globális kommunikatív elérhetőség a nemzetállam határait elmossa. Az elemzés kimutatta, hogy Luhmann a szociológiában először koherens társadalomelméletet épített fel három elméleti alaplazatra:

- a differenciálódás elméletére – ebben lényegében követte a klasszikus szociológia hagyományait, de ugyanakkor a szegmentáris, stratifikált és funkcionálisan differenciált társadalomtípusokkal gazdagította azt;
- a kommunikációelméletre, amelyben kidolgozta a szimbolikus kommunikációs médiumok jelentőségét a modern társadalomban és
- az evolúcióelméletre, amelyben a darwini és spenceri megoldásokon túllépve, a társadalomfejlődés autopoietikus összetevőit vizsgálta.

Két előadás foglalkozott egy figyelemreméltó témával: a szociális munka tudományának Luhmann rendszerelmélete alapján történő megfigyelésével. Bangó Jenő előadásában megkísérelte „Luhmannt a szociális munka tudománya számára” felfedezni. A szociális munka a legjobb úton van ahhoz, hogy a valláshoz, a művészethez, a politikához hasonlóan differenciált társadalmi funkciórendszerre váljék. A bináris kód itt a szociális segítés/nem segítés, a program pedig a szociális problémák megoldása, illetve átértelmezése lenne. Az idevonatkozó Luhmann-szövegek még nem egyértelműen sorolják a társadalmi funkciórendszerek közé a szociális munkát, de az ilyen irányú fejlődést sem zárják ki. A szociális munka nemcsak gyakorlat, hanem tudomány is. Bangó ezt a tételt a jelenleg Németországban folyó viták és a luhmanni tudányszociológia alapján vizsgálta előadásában.

A berlini Alice Salomon Szociális Főiskola docense, dr. Heiko Kleve előadásában a luhmanni rendszerelmélet posztmodern jellegét és annak a szociális munkával kapcsolatos összefüggéseit emelte ki. A szociális munka tudománya posztmodern

tudomány, amennyiben a transzciplináris és multireferenciális követelményeknek eleget tesz, és a szociális segítés paradoxonját a heterogenitásra, az ambivalenciára és differenciára irányultsággal egyeztetni össze.

A szeptember 16-i program keretében elsőként Manfred Lauer mann, a bie lefeldi egyetem filozófiaprofesszora határozta meg előadásában a mai modern gazdaság jellegzetességeit. Bebizonyította, hogy mint autopoietikus funkciórendszer a gazdaság a fizet/nem fizet értékduál igénybevételével a társadalmat mint külső, a piacot mint belső környezetét tekinti. A gazdasági globalizációt saját braziliai tapasztalataira és megfigyeléseire is hagyatkozva jellemezte.

Ezt követően Pokol Béla jogi és politológiai szempontból vizsgálta a differenciálódás problémáját. Pokol a nyolcvanas években több írásában foglalkozott a modernizáció és a differenciálódás luhmanni problémáival, nemcsak a jog, hanem a szociológia és a politológia területén is. Példái az amerikai jog és politika (bírószági gyakorlat és politikai *decision making*) aktuális érintkezési pontjait vették figyelembe, és így a modern társadalomban a jog és a politika egymástól való függésének problémáira hívták fel a figyelmet.

Az utolsó előadásban Balogh István Richard Münch legújabb Luhmann-kritikáját választa. Münch a legkövetkezetesebb kritikusa Luhmannnak, már a hetvenes évek vége felé állította, hogy a funkcionális differenciálódás elmélete nem hagy teret az alrendszerek interpenetrációjának, holott ez a modern világtársadalom egyik alapköve. A müncheni interpenetráció fogalom érték- és morális dimenziókat rejt magában. Etika és gazdaság mint differenciált rendszerek a fizet/nem fizet, illetve a tisztel/nem tisztel binaritása síkján helyezkednek el, de nem egymástól függetlenül. A liberális, jóléti gazdaság és a környezetgazdálkodás napjainkban feltételezi a gazdasági etika környezeti etikai struktúraváltását.

Az előadásokat élénk vita követte. A luhmanni modernizációs tézisek alkalmazhatóságával, a jog és az erkölcs luhmanni felfogásával kapcsolatban itt Budapesten is feltették a kérdést: létezett-e „két Luhmann”, vagyis történt-e autopoietikus fordulat elméletében. Mint számos németországi Luhmann-konferencián is, ez a kérdés itt is eldöntetlen maradt. Luhmann autopoieizis-szemléletét megkérdőjelezi és benne egy biologizmus gyanújában álló irányváltást látnak például Pokol, Kiss, Reese-Schäfer. Más szakértők szerint nincs elméleti törés, így látják ezt például Karácsony, Bangó, Stichweh.

Mindenesetre ez a vita is bizonyította a magyar Luhmann-szakértők elméleti felkészültségét és azt, hogy a német kollegáikkal méltán felvehetik a versenyt. A szimpózium résztvevői számára a rendezők egy füzetet osztottak ki, amely Luhmann életrajzát, publikációs listáját és írásai magyar fordításának bibliográfiáját tartalmazta. A résztvevők elhatározták, hogy a szimpózium előadásait kiadják: 2001 tavaszán jelenik meg egy kötet Németországban *Luhmanns Funktionssysteme in Diskussion. Erste Niklas Luhmann Gedächtnis tagung in Budapest* címmel, majd a nyár folyamán ugyanez a könyv (megfelelő bibliográfiai kiegészítésekkel és újabb Luhmann-szövegek fordításával) Budapesten magyar nyelven. A magyar nyelvű könyv a lassan beinduló Luhmann-kutatásoknak ad lendületet, azzal a reménnyel, hogy életműve nemcsak egy maroknyi szakértő csemegéje marad, hanem a magyar szociológia közkincsévé is válik. Talán nem volt véletlen, hogy első magyarra fordított könyve a *Szerelem – szenvedély* címet kapta. Kíváncsú lenne, ha a luhmanni elmélet „szenvedélye” (ahogy a 60. születésnapjára készült könyv címe *Passion der Theorie* ezt már előre jelezte) elterjedne a magyar szociológuskörökben is.